

УДК 159.9

DOI <https://doi.org/10.30970/PS.2021.11.4>

ПСИХОЛОГІЧНИЙ ЗМІСТ КОМУНІКАТИВНОЇ АГРЕСІЇ У ДІВЧАТ ТА ЮНАКІВ СТУДЕНТСЬКОГО ВІКУ

Юлія Білюченко

*Харківський національний університет внутрішніх справ,
пр. Льва Ландау, 27, Харків, Україна, 61080
e-mail: biliuchenko111@ukr.net*

У статті представлено стислий огляд наукової літератури з проблеми комунікативної агресії у студентської молоді. У ході теоретичного аналізу було виявлено, що прояви агресії в комунікативній сфері є доволі розповсюдженим та небезпечним явищем у психологічному сенсі. Закордонні та вітчизняні вчені вважають, що комунікативна агресія є усвідомленим актом заподіяння шкоди іншій особі через вербальні форми.

Мета дослідження полягає у виявленні специфіки інтегральних форм комунікативної агресії у студентів з урахуванням гендерних розбіжностей. Вибірку дослідження склали 40 студентів віком від 18 до 20 років. Першу групу досліджуваних склали 20 дівчат, другу – 20 юнаків. Для досягнення поставленої мети ми застосували методику «Визначення рівня інтегральних форм комунікативної агресії» В. Бойка. Опис результатів здійснювався за такими параметрами, як спонтанність агресії, нездатність гальмувати агресію, невміння переносити агресію на діяльність чи неживі об'єкти, анонімна агресія, провокація агресії у оточуючих, схильність до відбитої агресії, аутоагресія, ритуалізація агресії, схильність заражатися агресією натовпу, задоволення від агресії, розплата за агресію. Математико-статистична обробка результатів проводилася з використанням t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок.

У ході емпіричного дослідження було встановлено, що у дівчат студентського віку спостерігаються труднощі у гальмуванні агресії та певна дефіцитарність здатності швидко опанувати свій емоційний стан. Вони схильні до провокації та відбиття агресії у несправедливих щодо них ситуаціях, що підштовхує їх до підбурювання інших до агресії заради досягнення власної мети. Виявлено, що у дівчат спостерігаються вищі показники агресії майже за всіма досліджуваними параметрами порівняно з юнаками, що свідчить про більшу здатність дівчат демонструвати агресивну поведінку в процесі комунікації та взаємодії з оточуючими. Для юнаків студентського віку більш характерною є спонтанність виявів агресії, котра зумовлена переважно стереотипними та ритуальними причинами. Це дозволяє констатувати меншу задіяність інтегральних форм комунікативної агресії у формування поведінкових реакцій цих досліджуваних у процесі комунікації.

Ключові слова: агресія, агресивна поведінка, гендер, комунікативна агресія, комунікація, студентський вік.

Постановка проблеми. Студентство – період активного опановування професійних знань та поетапного входження в професію. Виявлення ранніх проблем у поведінці студентів має вирішальне значення для подальшого академічного та соціального розвитку майбутнього фахівця. Період навчання у вищому навчальному закладі передбачає активну комунікацію та взаємодію з навколишніми людьми. Для формування успішної, цілеспрямованої, мотивованої та зрілої особистості є актуальним дослідження особливостей комунікативної сфери для встановлення ймовірних причин агресивних проявів у студентів з урахуванням гендерних ознак. Здобуті знання значно допоможуть поглибити наявні в науці дослідження з окресленої проблеми, адже особливостям комунікативної агресії у період студентства приділено недостатньо уваги.

Теоретичні засади дослідження. Агресія є найбільш небезпечним психопатологічним явищем у сучасному суспільстві. Агресія має складну структуру, здатна впливати на соціальне, психологічне та фізичне здоров'я людей. З точки зору соціальної психології агресія є актом поведінки, що виникає у людини для завдання шкоди іншій особі. Дефініцію поняття агресії умовно можна розділити за двома критеріями. Ідеться про інструментальну агресія та ворожу агресію. Закордонний дослідник D. Connor пропонує інструментальну агресію визначати як спосіб досягнення зовнішньої мети, а ворожу агресію – як спосіб заподіяння шкоди іншим особам через фізичні або вербальні прояви [1]. J. Allen та C. Anderson під фізичною агресією розуміють цілеспрямоване спричинення шкоди комусь через бажання викликати біль. Вчені наголошують, що крики, погрози, лайливі слова, образливі вигуки є показниками вербальної агресії. Варто звернути увагу на цікаву думку науковців, що прикладами соціальної агресії можуть бути дії, спрямовані на заподіяння шкоди соціальному статусу людини, ігнорування та байдужість [2].

У дослідженні M. Abu Al Rub ідеться, що майже кожна 10-та дитина страждає від хронічної агресивної поведінки або зазнає переслідувань з боку однолітків [3]. У дослідженні ЮНЕСКО за 2018 рік ідеться, що 30% учнівської молоді мали досвід прояву до себе агресії [4].

Фізичні, психологічні та соціальні наслідки агресії потребують прискіпливої уваги дослідників, адже агресія погіршує процес набуття соціальної компетентності, ефективності і міжособистісних відносин, як вважає L. Jenkins з колегами [5], й може розвивати негативний імідж серед однолітків і педагогів, погіршувати академічну успішність, провокувати до вживання алкоголю, наркотиків, тютюну, сприяти аутоагресії та розвитку трижовності, як наголошує A. Allameh зі співавторами [6].

Так, P. Білоус з колегами наголошує, що основними джерелами розвитку проблем в процесі спілкування у студентів є комунікативні бар'єри. Дослідники інтерпретують комунікативні бар'єри як труднощі, що з'являються під час комунікації та діяльності, які здатні погіршити якість всього процесу спілкування. Вчені вважають, що комунікативні бар'єри здатні погіршити самопочуття студентів, ускладнити психологічний клімат у студентському колективі та знизити працездатність. До ймовірних причин виникнення комунікативних бар'єрів автори відносять соціальні або психологічні проблеми, з якими можуть стикнутися студенти під час навчання у виші [7, с. 21].

В. Санжаровець та Ю. Шатило наголошують на важливості розвитку комунікативних навичок у студентів, адже вони позитивно впливають на процес адаптації молодого фахівця до професійного середовища, допомагають їм вирішувати складні завдання, зберігаючи при цьому задовільний психологічний стан та добробут [8, с. 101].

В. Казібекова справедливо зазначає, що готовність студента до майбутньої професії та подальший розвиток в ній є пріоритетними завданнями закладів освіти. Авторка підкреслює, що якість підготовки у вищій школі допомагає студенту спроектувати свій життєвий шлях, розширити світогляд, оволодіти знаннями, вміннями та навичками, навчитися ефективній взаємодії та тактовному спілкуванню [9, с. 65]. У ході емпіричного дослідження авторка дійшла висновку, що відсутність агресії в спілкуванні та неконфліктність є одними з основних показників сформованої комунікативної компетентності у студентів [9, с. 70].

О. Тараненко у своїй роботі порушує питання можливості впровадження спеціального навчального курсу на прикладі студентів-журналістів першого рівня вищої освіти, в котрому б порушувалися питання щодо формування необхідних фахових компетенцій (протидія маніпуляціям, попередження стереотипності мислення, вміння запобігти вербальній агресії тощо) [10, с. 81].

Дослідники Н. Вітюк та С. Вітюк у 2019 році провели дослідження на студентській вибірці і діагностували таке: 45% студентів притаманний невисокий рівень комунікативної агресії; 41,6% юнаків та дівчат мали середній рівень схильності до агресії у спілкуванні; лише у 6,7% студентів був діагностований завищений рівень агресії; 5% досліджуваних отримали бали, котрі свідчили про низький рівень комунікативної агресивності; у 1,7% студентів був встановлений високий рівень комунікативної агресивності [11, с. 24].

У межах дослідження С. Шевченко та Н. Фалько було встановлено, що у 53,84% студентів-психологів, які мають середній рівень комунікативних здібностей, є прояви агресії в спілкуванні та ознаки агресивності у стосунках з лідерами [12, с. 146].

Михайло та Сергій Томчуки наголосили, що достатньо велика кількість юнаків та дівчат студентського віку (майже 41%) застосовує агресію у спілкуванні як стратегію психологічного захисту. Вчені резюмують, що у разі наближення загрози збільшуються показники агресії у студентів, ускладнюється комунікація з іншими, що проявляється в некоректній та агресивній поведінці молоді [13, с. 11].

Крім того, група дослідників на чолі з С. Longobardi зазначає, що друзі, батьки та вчителі є прикладом для наслідування, тому поведінка молоді є проєкцією їхніх позитивних чи негативних навичок комунікації, які вони отримали ще в дитинстві [14].

Мета дослідження – виявити інтегральні форми комунікативної агресії у студентської молоді з урахуванням гендерних розбіжностей.

Виклад основного матеріалу дослідження. Вибірку дослідження склали студентська молодь віком від 18 до 20 років. Загальна чисельність 40 осіб. Першу групу склали 20 дівчат, другу – 20 юнаків. Для досягнення поставленої мети ми задіяли методику «Визначення рівня інтегральних форм комунікативної агресії» В. Бойко. Даний психодіагностичний інструмент містить 55 тверджень, які дозволяють діагностувати прояви агресивності, ступінь зараженості агресією та способи гальмування агресивного стану. Дана методика розкриває специфіку інтегральних форм агресії у процесі комунікації за такими параметрами, як спонтанність агресії, нездатність гальмувати агресію, невміння переносити агресію на діяльність чи неживі об'єкти, анонімна агресія, провокація агресії у оточуючих, схильність до відбитої агресії, аутоагресія, ритуалізація агресії, схильність заражатися агресією натовпу, задоволення від агресії, розплата за агресію [15, с. 386–389].

Математико-статистична обробка результатів здійснювалася з використанням t-критерію Стьюдента для незалежних вибірок. Результати емпіричного дослідження інтегральних форм комунікативної агресії студентської молоді представлені в таблиці 1.

Інтерпретація даних, представлених у таблиці 1, дозволяє констатувати, що за шкалою «спонтанність агресії» не було встановлено значущих відмінностей. У дівчат показник становив $2,75 \pm 0,44$, а у юнаків він склав $2,52 \pm 0,45$, що зумовлює подібність у виявах схильності до спонтанної агресії, імпульсивних вчинків та негативних емоцій в осіб незалежно від їх статі.

За шкалою «нездатність гальмувати агресію» були виявлені статистично значущі розбіжності у групі дівчат щодо групи юнаків. Показник дівчат становив $2,90 \pm 0,47$, а у юнаків він склав $1,55 \pm 0,48$ при $p \geq 0,05$. Це вказує на те, що дівчатам у стані агресії складніше опанувати свій гнів та роздратування, їм потрібно більше часу, щоб заспокоїтися та вгамувати свої почуття.

За шкалами «невміння переносити агресію на діяльність чи неживі об'єкти» та «анонімна агресія» не було встановлено значущих розбіжностей, однак показники у групі юнаків є дещо більшими, ніж у групі дівчат. Хлопці отримали $3,35 \pm 0,44$ та $1,11 \pm 0,41$ бала, дівчата – $3,55 \pm 0,42$ та $1,20 \pm 0,40$ бала. Можна засвідчити, що як юнакам, так і

дівчатам студентського віку досить складно переключити увагу на інший вид діяльності, коли вони перебувають у стані агресії, а також приховати свої почуття.

Таблиця 1

Показники інтегральних форм комунікативної агресії у дівчат та юнаків студентського віку

Шкали	Дівчата	Юнаки	t	P
спонтанність агресії	2,52 ± 0,45	2,75 ± 0,44	0,40	-
нездатність гальмувати агресію	2,90 ± 0,47	1,55 ± 0,48	2,01	0,05
невміння переносити агресію на діяльність чи неживі об'єкти	3,55 ± 0,44	3,35 ± 0,42	0,33	-
анонімна агресія	1,20 ± 0,41	1,11 ± 0,40	0,17	-
провокація агресії у оточуючих	3,71 ± 0,45	2,45 ± 0,41	2,05	0,05
схильність до відбитої агресії	4,35 ± 0,48	2,95 ± 0,46	2,11	0,05
Аутоагресія	2,55 ± 0,43	2,60 ± 0,45	0,08	-
ритуалізація агресії	1,31 ± 0,47	2,65 ± 0,44	2,10	0,05
схильність заражатися агресією натовпу	2,86 ± 0,43	2,11 ± 0,41	1,26	-
задоволення від агресії	1,95 ± 0,45	1,45 ± 0,42	0,81	-
розплата за агресію	2,65 ± 0,44	2,61 ± 0,47	0,08	-
індекс агресії	23,15 ± 0,48	22,85 ± 0,49	0,44	-

За шкалою «провокація агресії в оточуючих» були виявлені статистично значущі розбіжності між групами дівчат і юнаків ($3,71 \pm 0,45$ та $2,45 \pm 0,41$; $p \geq 0,05$). Отже, це дозволяє нам констатувати, що дівчата студентського віку здатні маніпулювати людьми заради досягнення власної корисливої мети. Вони використовують агресію стосовно інших з метою підсилення власного авторитету або усунення конкуренції. Неодноразово в ЗМІ лунали новини, що дійовими особами скоєння цькування в закладах освіти були дівчата, котрі через булінг виражають своє невдоволення або, ймовірно, самостверджуються.

За шкалою «схильність до відбитої агресії» були встановлені значущі відмінності між групами дівчат та юнаків ($4,35 \pm 0,48$ та $2,95 \pm 0,46$; $p \geq 0,05$). Можна сказати, що дівчата-студентки більше схильні показувати свою агресію на щодо іншої особи, якщо вони самі стали об'єктом агресії чи їх образили. Дівчата можуть виявляти агресію, поки не зникне її джерело.

За шкалою «аутоагресія» юнаки набрали майже однакову кількість балів з дівчатами ($2,55 \pm 0,43$ та $2,60 \pm 0,45$). Тобто у досліджуваних студентів рівною мірою відбиваються самозвинувачення та вимоги до себе. Обом групам властиві докори сумління, вони схильні самі карати себе.

За шкалою «ритуалізація агресії» були виявлені значущі розбіжності між групами юнаків та дівчат ($2,65 \pm 0,44$ та $1,31 \pm 0,47$; $p \geq 0,05$). Можна сказати, що більшість юнаків керується суспільними стереотипами та ритуалами (зокрема, «сильніший б'є слабшого», «хто сильніший, той і правий», «слабкий мусить підкорятися сильнішому» тощо). Навіть гендерні стереотипи є досить частою причиною спалаху агресії чоловіків стосовно жінок (наприклад, «жінка повинна коритися чоловікові», «жінка не повинна заперечувати чоловікові» тощо).

Не було встановлено статистично значущих розбіжностей за шкалами «схильність заражатися агресією натовпу» (показник у дівчат – $2,86 \pm 0,43$, у юнаків – $2,11 \pm 0,41$),

«задоволення від агресії» (показник у дівчат – $1,95 \pm 0,45$, у юнаків – $1,45 \pm 0,42$), «розплата за агресію» (показник у дівчат – $2,65 \pm 0,44$, у юнаків – $2,61 \pm 0,47$).

На підставі загального обрахунку всіх параметрів інтегральних форм комунікативної агресії був визначений індекс агресії у дівчат та юнаків студентського віку. Істотних розбіжностей виявлено не було. Показник у дівчат склав $23,15 \pm 0,48$, у юнаків – $22,85 \pm 0,49$. Отже, дана ознака свідчить про тотожну схильність представників обох груп пускати в дію різні форми агресії під час комунікації заради досягнення власної мети.

Висновки. Отже, попри схожість параметрів інтегральних форм комунікативної агресії у дівчат та юнаків студентського віку, були визначені значущі відмінності та тенденції. У дівчат студентського віку спостерігаються труднощі у гальмуванні агресії та певна дефіцитарність здатності швидко опановувати свій емоційний стан. Вони схильні до провокації та відбиття агресії у несправедливих щодо них ситуаціях, що підштовхує їх до підбурювання інших до агресії заради досягнення власної мети. Виявлено, що у дівчат спостерігаються вищі показники агресії майже за всіма досліджуваними параметрами порівняно з юнаками, що свідчить про більшу здатність дівчат демонструвати агресивну поведінку в процесі комунікації та взаємодії з оточуючими. Для юнаків студентського віку більш характерною є спонтанність виявів агресії, яка зумовлена переважно стереотипними та ритуальними причинами, що дозволяє констатувати меншу задіяність інтегральних форм комунікативної агресії у формування поведінкових реакцій цих досліджуваних у процесі комунікації.

Перспективи подальших досліджень вбачаємо у збільшенні вибірки респондентів та діагности прояву інших видів агресії в період студентства.

Список використаної літератури

1. Connor D.F. Aggression and antisocial behavior in children and adolescents: Research and treatment. *Guilford Press*. 2012. P. 5–50.
2. Allen J.J., Anderson C. Aggression and violence: Definitions and distinctions. *The Wiley Handbook of Violence and Aggression*. UK : John Wiley & Sons. 2017. P. 1–14.
3. Abu Al Rub M. An Assessment of Bullying/Victimization Behaviors among Third-Graders in Jordanian Public Schools. *International Journal for Research in Education*. 2018. № 42 (3). P. 337–367.
4. United Nations Educational, Scientific, and Cultural Organization. School violence and bullying: global status and trends, drivers and consequences. Paris : UNESCO, 2018. 15 p.
5. Jenkins L.N., Demaray M.K., Tennant J. Social, emotional, and cognitive factors associated with bullying. *School Psychology Review*. 2017. № 46 (1). P. 42–64.
6. Allameh A., Shehni Yeilagh M., Haji Yakhchali A.R., Mehrabizadeh Honarmand M. The Comparison of Self-efficacy in Peer Interaction and Social Competence of Male Students with Aggressive and Normal Behaviors. *Social Cognition*. 2015. № 4 (2). P. 102–123.
7. Білоус Р., Сошенко С., Лебединська Г. Соціально-психологічний тренінг як засіб подолання комунікативних бар'єрів у процесі міжособистісного спілкування студентів. *Психологія: реальність і перспективи*. 2021. № 16. С.18–26.
8. Санжаровець В., Шатило Ю. Психологічні особливості розвитку комунікативних навичок ведення переговорів у майбутніх соціальних працівників. *Науковий часопис НПУ імені МП Драгоманова. Серія 12 «Психологічні науки»*. 2020. № 10 (55). С. 100–111.
9. Казібекова В.Ф. Психологічні особливості комунікативної компетентності майбутніх фахівців. *Інсайт: психологічні виміри суспільства*. 2019. № 2. С. 64–71.
10. Тараненко О. Формування навичок аргументації у студентів як засіб протидії пропагандистському впливу, міфологізації та мовній агресії. *Вісник Львівського університету. Серія «Журналістика»*. 2017. № 42. С. 81–86.

11. Вітюк Н., Вітюк С. Прояви макіавеллізму в міжособистісній взаємодії студентської молоді. *Збірник наукових праць державного вищого навчального закладу «Прикарпатський національний університет імені Василя Стефаника». Серія «Психологія»*. 2019. № (23). С. 18–26.
12. Шевченко С.В., Фалько Н.М. Розвиток комунікативної компетентності майбутніх психологів. *Габітус*. 2020. № 2 (18). С. 143–148.
13. Томчук М., Томчук С. Психологічний аналіз конфліктологічної компетентності студентів. *Вісник Національної академії Державної прикордонної служби України*. 2019. № 2. С. 1–15.
14. Student-teacher relationships and bullying: the role of student social status / C. Longobardi, N. Iotti, T. Jungert, M. Settanni. *Journal of Adolescence*. 2018. № 63. P. 1–10.
15. Козляковський П.А., Козляковський А.П. Соціальна психологія : курс лекцій. Практикум. Хрестоматія. Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2005. 424 с.

PSYCHOLOGICAL CONTENT OF COMMUNICATIVE AGGRESSION IN GIRLS AND BOYS OF STUDENT AGE

Yulia Biliuchenko

*Kharkiv National University of Internal Affairs,
27, Lva Landau Ave., Kharkiv, Ukraine, 61080
e-mail: biliuchenko111@ukr.net*

The article presents a brief review of the scientific literature on the problem of communicative aggression in student youth. Theoretical analysis revealed that manifestations of aggression in the communicative sphere are quite common and dangerous in the psychological sense. Foreign and domestic scholars agree that communicative aggression is a conscious act of harming another person through verbal forms.

The aim of the study was to identify the specifics of integrated forms of communicative aggression in students, taking into account gender differences. The study sample consisted of 40 students aged 18 to 20 years. The first group consisted of 20 girls, the second group included 20 boys. To achieve this goal, we used the method of “Determining the level of integrated forms of communicative aggression” by V. Boyko. The results were described by the following parameters: spontaneity of aggression, inability to inhibit aggression, inability to transfer aggression to activities or inanimate objects, anonymous aggression, provocation of aggression in others, tendency to repulsed aggression, self-aggression, ritualization of aggression, tendency to infect aggression aggression, retribution for aggression. Mathematical and statistical processing of the results was performed using Student’s t-test for independent samples. An empirical study found that student girls have difficulty inhibiting aggression and a certain lack of ability to quickly master their emotional state. They tend to provoke and repel aggression in situations that are unfair to them, which pushes them to incite others to aggression in order to achieve their own goals. It was found that girls have higher rates of aggression in almost all studied parameters compared to boys, which indicates a greater ability of girls to demonstrate aggressive behavior in the process of communication and interaction with others. Spontaneous manifestations of aggression are more typical for boys of student age, which, at the same time, is mainly due to stereotypical and ritual reasons, which allows to state less involvement of integral forms of communicative aggression in shaping behavioral reactions of these subjects in communication.

Key words: aggression, aggressive behavior, gender, communicative aggression, communication, student age.